

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליין מס' 291 - תשי"ז

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

בדין תקיעות של חודש אלול

ומדוע השנה שחל יום א' של ר"ה בשבת לא תוקעים בערב ר"ה

כתב הטור (א"ח סי' תקפ"א) בשם פרקי דר"א ר"ח אלול אמר הקב"ה למשה 'עלה עלי ההרה' שאז עלה לקבל לוחות אחרונות, והעבירו שופר במחנה: 'משה עלה להר' שלא יטעו עוד אחר עבודת גילולים, והקב"ה נתעלה באותו שופר, שנאמר (תהילים מז"ו) "עלה א-להים בתרועה וגו'", לכן התקינו חז"ל שיהיו תוקעין בראש חודש אלול בכל שנה ושנה, וכל החודש, כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה, שנאמר (עמוס ג' ו') 'אם יתקע שופר בעיר וגו'', וכדי לערבב השטן, וכן נוהגין באשכנז לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפילה.

ואמנם בפרקי דר"א עצמו לא מצינו שנזכרה תקנת תקיעת השופר בחודש אלול כולו אלא בראש חודש בלבד, וזו לשון הפרקי דר"א (פ"ו) 'ובראש חדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה וכו', ועל כן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בראש חודש אלול בכל שנה ושנה, וכבר עמד הב"ח (א"ח שם) בהערה זו.

והנה אף שבכל החודש תוקעין תקיעות אלו כתב הרמ"א (סי' תקפ"א ס"ג) שאין תוקעין בערב ראש השנה, וביאר המג"א שהטעם הוא כדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות של חובה, ומ"מ מותר לתקוע כדי להתלמד דדי בכך שמפסיק בבית הכנסת.

ועוד טעם כתב המהר"ל שמפסיקין כדי לערבב השטן, וכן הביא המ"א בשם ספר המנהגים, ולפי"ז אין לתקוע כלל אפי' להתלמד, ומ"מ מביא המ"ב (שם ס"ק כד) בשם האליהו רבה דלהתלמד שרי בחדר סגור.

והנה לכאור' יש נפק"מ בין שני הטעמים, כשחל יום א' של ר"ה בשבת ולא תוקעין מחמת השבת, דלטעם המג"א בכה"ג ניתן לתקוע בערב ר"ה כיון שהשבת מפסיקה בין תקיעות הרשות לתקיעות החובה, אבל לטעם השני שההפסקה היא כדי לערבב את השטן אף בשנה כזו אין לתקוע בערב ר"ה, דהפסקה מחמת השבת אין בה כדי לערבב את השטן.

אלא שהמ"ב שם כתב דאף לטעם המג"א אין תוקעין כלל בערב ר"ה אף שחל ר"ה בשבת, ובשעה"צ שם (ס"ק ל"ה) ביאר דכיון שבשבת אומרים 'זכרון תרועה' הוי כמו תקיעה ואין כאן הפסקה.

טעמו של הגר"א בדין הפסקת התקיעות בערב ר"ה

ובפירוש הגר"א לספר יונה (פ"ג פסוק ג') כתב טעם נוסף להפסקת התקיעות בער"ה, דבשלושים יום כיון שדש דש ונעשה טבע, והיינו הואיל ותוקעים כ"ט יום בחודש אלול אם יתקעו בער"ה כבר הורגלו בזה ולא ישפיעו התקיעות של ר"ה על לב האנשים, והביא הגר"א ראייה לזה ששלושים יום מביאים האדם להרגל ממה שמצינו בגמ' (גיטין נו ע"ב) המעשה בטיטוס שנכנס יתוש למוחו וניקר בו שבע שנים, והזמין טיטוס נפח שיכה בפטיש כדי להרגיע היתוש, וכיון שעבר שלושים יום התרגל היתוש ושב לנקר כבתחילה.

ולכאורה יש להעיר על דבריו שהרי בלא"ה אין שלושים יום רצופים, שהרי באמצע יש שבתות שאין תוקעים בהן ונמצא שעדיין יש בקול השופר כדי לעורר לתשובה.

וצ"ל דהגר"א קאי בזה לשיטתו בענין הזכרת 'ותן טל ומטר' שכתב על השו"ע (אורח חיים ק"ד ס"ט) שדי בחודש אחד כדי ליצור הרגל לשון אע"פ שבתוך החודש ישנן שבתות שבהם אינו מזכיר 'ותן טל ומטר' ואין לו תשעים פעמים, דדי בכך שיש לו פרק זמן של שלושים יום שבהם הזכיר את ההזכרות הנצרכות, ואף בנידונינו אע"פ שאין תוקעין בשופר בשבתות ואין לו שלושים יום אפ"ה די בפרק זמן של שלושים יום כדי להתרגל לתקיעת השופר.

ואמנם צ"ע דלפי דברי הגר"א נמצא דאם א' דר"ה חל בשבת יוכלו לתקוע בערב ראש השנה דהרי כל הענין של ההפסקה הוא בשביל התקיעות של ר"ה, ובמקרה זה הרי ממילא אינו תוקע בראש השנה מחמת השבת, וזהו דלא כמוש"כ האחרונים בפשיטות (ונפסק במ"ב) שבכל זמן אין תוקעין בערב ר"ה.

קושיא גדולה על עיקר טעמו של הגר"א

ונראה דהנה לכא' יש לתמוה על עיקר דברי הגר"א שהרי המנהג הוא שמתחילים אנו לתקוע רק ביום ב' של ראש חודש אלול, וכיון שחודש אלול הוא חודש חסר של כ"ט יום נמצא שאפי' אם נתקע בערב ראש השנה אין כאן שלושים יום, וא"כ מה שייך כאן הטעם של 'כיון דדש דש' הרי גם בלא ההפסקה אין כאן שלושים יום.

וע"כ שהטעם לפי דעת הגר"א שאין תוקעין בערב ר"ה הוא לא משום יום א' של ראש השנה אלא משום יום ב', דאם היו תוקעין בערב ר"ה נמצא שמסתיימים שלושים יום ביום א' של ר"ה, ושוב לא ישפיעו התקיעות ביום השני.

ולפי"ז מיושב מדוע לפי שיטת הגר"א אין תוקעין בערב ר"ה אף שיום א' יוצא בשבת, דאף שאין תוקעין ביום הראשון הוא מצטרף למנין שלושים, שהרי דעת הגר"א היא שאף שבתות מצטרפות למנין כפי שכתב לענין הזכרת 'טל ומטר' וכו', וא"כ נמצא דאם נתקע בערב ר"ה יסתיימו שלושים יום ביום א' של ר"ה ושוב לא ישפיעו התקיעות של היום השני.

אלא שיש לתמוה מה תועיל הפסקת התקיעה בערב ר"ה, הרי כפי ששבתות מצטרפות למנין אע"פ שאין תוקעין בהם כך גם ערב ר"ה יצטרף גם אם לא נתקע בו.

וצ"ל בזה שכיון שההפסקה בערב ר"ה היא בכונה תחילה, קוטעין אנו בזה את פרק הזמן של ההרגל, ומכאן והילך נכנסים להרגל חדש, ונמצא שיום א' של ר"ה הוא היום הראשון של המנין החדש.

ועוד י"ל בדעת הגר"א, דהנה המג"א (תקפ"א סק"ב) הביא מחלוקת הפוסקים לגבי יום תחילת התקיעות, דדעת הלבוש והשל"ה היא שמתחילים לתקוע כבר מיום א' של ר"ח אלול, אולם לענין הלכה הכריע המג"א שיש לתקוע רק מיום ב' של ר"ח ואין לזוז ממנה זה.

ואפשר שדעת הגר"א היא כדעת הלבוש והשל"ה שיש לתקוע כבר מיום א' של ר"ח, ולכך אם נתקע גם בערב ר"ה נמצא שיושלמו שלושים יום קודם ראש השנה, ולכך יש להפסיק בערב ראש השנה ולסיים בכך את המנין הקודם.